

Iskandar SHERNAZAROV,
Nizomiy nomidagi TDPU professor v.b., p.f.d
E-mail: shernazarov_iskandar855@mail.ru

NavDPI p.f.d., (DSc), prof v.b., M.Sh. Ahadov taqrizi asosida

TALABALARNING KREATIV FIKRLASHINI BAHOLASH ORQALI XXI ASR KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Аннотация

Maqolada XXI asr ko‘nikmalarining hayotimizda tutgan o‘rni, o‘rganuvchilari va o‘qituvchilariga qo‘yiladigan talablar, ularga yuklatiladigan vazifalari yoritilgan. XXI asr insonlari kreativ fikrlashi, umrbod ta‘lim o‘rganuvchilari safida bo‘lishi, hamkorlikdagi faol faoliyatni yo‘lga qo‘yishi, zamon bilan hamnafas holda ma‘lumotlar bazasini shakllantirish olishi va ularni tahlil eta oladigan darajadagi fikrlashchilardan bo‘lishi talab qilinadi. XXI asrda insonlar shunchaki yashashi emas, ular fikrlarini baholay oladigan darajada kreativ qobiliyatlarni shakllantirgan yetakchilar, ijodkorlar bo‘lishi talab etiladi. Maqoladan ko‘zlangan maqsad ham maqolaning asosiy vazifasi ham shunga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: XXI asr, ko‘nikma, fikrlash, kreativ fikrlash, baholash, kompetensiya, kontekst, AKT savodxonlik, rivojlanish.

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ XXI ВЕКА ЧЕРЕЗ ОЦЕНКУ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

Аннотация

В статье освещается роль навыков XXI века в нашей жизни, требования, предъявляемые к их ученикам и учителям, задачи, которые на них возлагаются. Люди XXI века обязаны мыслить креативно, быть в рядах обучающихся на протяжении всей жизни, налаживать активную совместную деятельность, уметь формировать базу данных в ногу со временем и быть мыслителями на уровне, способном их анализировать. В XXI веке люди должны не просто жить, они должны быть лидерами, креативщиками, у которых сформировались творческие способности до такой степени, что они могут судить о своем мнении. На это и нацелена цель статьи, и основная задача статьи.

Ключевые слова: XXI век, навыки, мышление, креативное мышление, оценка, компетентность, контекст, ИКТ-грамотность, развитие.

FORMATION OF SKILLS OF THE XXI CENTURY THROUGH THE ASSESSMENT OF CREATIVE THINKING OF STUDENTS

Annotation

The article highlights the role of 21st century skills in our lives, the requirements for their students and teachers, and the tasks assigned to them. People of the XXI century are obliged to think creatively, to be in the ranks of students throughout their lives, to establish active joint activities, to be able to form a database in step with the times and to be thinkers at a level capable of analyzing them. In the 21st century, people should not just live, they should be leaders, creatives who have developed creative abilities to such an extent that they can judge their opinions. This is the purpose of the article and the main task of the article.

Key words: XXI st century, skills, thinking, creative thinking, assessment, competence, context, ICT literacy, development.

Kirish. XXI asr, shubhasiz, xalqaro munosabatlarda butun dunyoni qamrab oladigan asr. Bunday sharoitda integratsiya jarayonini, xalqaro institutlar va tashkilotlarda suveren davlatlarning ishtirok etishini kengaytirish jarayonini faqat tarix taqozosi deb emas, balki ayrim mintaqalar ko‘lamida ham, shuningdek, umuman-butun sayyoramiz ko‘lamida ham sobitqadamlilik va barqarorlikni qudratli omili deb hisoblamog zarur. I

XXI asr yangi taraqqiyotlar asri sifatida alohida e‘tirof etiladi. Vaqt o‘tgan sari insonlarning bilimi, dunyoqarashi, fikrlash qobiliyati ham shakllanib boradi. Shu bois ham har bir asrda ma‘lumotlar bazasi shakllantirib turilishi zamon talabidir. XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirish ham ta‘lim tizimini isloh etishga qaratilgan asosiy bosqichdir. Xususan, XX asrda e‘tibor asosiy mavzu va baholashga qaratilgan bo‘lsa, XXI asrda asosiy mavzu va baholash bilan cheklanib qolinmay, balki endilikda hayotiy ko‘nikmalar, qobiliyatlar, AKT (axborot-kommunikatsion texnologiyalar) savodxonlik, XXI asr kompetensiyalarini o‘rganish va fikrlash ko‘nikmalari bilan boyitilib borilmoqda [1].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Jahonda ta‘lim oluvchilarning funksional savodxonlik tarkibidagi kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasiga oid olib

borilgan tadqiqot ishlarida bir qator natijalarga erishilgan. Jumladan, ta‘lim oluvchilarda tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirish orqali shaxsiy-kreativ salohiyatni oshirishning edukologik jihatlari aniqlashtirilgan (Malayziyaning Utara universiteti); ta‘lim oluvchilarni savodxonliklari va kreativ fikrlash doiralari rivojlantirish tuzilmasi ishlab chiqilgan (Rossiya ta‘lim akademiyasi ta‘limni rivojlantirish strategiyasi institutining Ta‘lim sifatini baholash markazi). Shu bilan birga funksional savodxonlikni shakllantirish, tabiiy hodisalarni ilmiy talqin qila olish metodikasi takomillashtirilgan (Pedagogik tadqiqotlar kengashi (Avstraliya)), Milliy pedagogika instituti (Niderlandiya), Pedagogik test xizmati (AQSh), ta‘lim sohasidagi tadqiqotlar milliy instituti (Yaponiya) va Vestat (AQSh); kredit-modul tizimi asosida bo‘lajak kimyo o‘qituvchilarining savodxonliklarini baholash uchun moslashtirilgan texnologiya, tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirish, ta‘lim oluvchining shaxsiy ijobiy xususiyatlarini baholash metodikasi takomillashtirilgan.

Mamlakatimizda ta‘lim jarayonida ta‘lim sifatini o‘lchash, baholash, tahsil oluvchilarning sifatli ta‘lim olishlarini Xalqaro baholash tadqiqotlari asosida ta‘minlash masalalari mamlakatimiz olimlaridan D.M. Maxmudova, M.T.

Ergasheva, I.E. Shernazarov, G.A. Razakov, Z.B. Sangirovalar ilmiy izlanishlarida tadqiq etilgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlarida olimlari G.S.Kovaleva, L.O.Roslova, G.A.Sidorova, A.Y.Pentin, PISA xalqaro tadqiqoti kontekstida kreativ fikrlashni baholash va rivojlantirish; B.Ye.Mixaylovich, Ye.M.Bugakova, L.S.Baytimerova, V.M.Grebennikova, K.B.Belikov "ta'lim oluvchilarning kreativ faoliyati tushunchasi", uni shakllantirish va rivojlantirish yo'llari, kreativ va ijodiy qobiliyatini shakllantirishning asosiy mazmuni; T.P.Payudis, E.V.Sivak, D.M.Mirzanurova, T.S.Skilevaya, A.Y.Pentin, G.Y.Semyonova, A.Y.Pentin, Ye.A.Nikishova, K.P.Vergeles, N.A.Zagranichnaya, N.V.Shtilmanlar ilmiy tadqiqot ishlarini olib borgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Ilmiy kontekstni yaratish - XXI asr bugungi kun yoshlari asri sifatida alohida e'tirof etiladi. Bugungi kun yoshlarini kim tarbiyalaydi? Albatta bugungi kun yoshlarini XXI asr o'qituvchilari tarbiyalaydi. Shunday ekan XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish yo'lida asosiy e'tibor o'qituvchilarga qaratiladi. XXI asr o'qituvchisi qanday bo'lishi kerak degan savolga javob topish maqolaning asosiy maqsadi. Undan oldin ba'zi tushunchalarni izohlab o'tsak.

Ko'nikma-insonning ilgari tajribalar asosida muayyan faoliyat yoki harakatni amalga oshirish qobiliyati. Fikrlash-inson ongi ostida uning real hayotga bo'lgan o'y-kechinmalari, qiziqishlari hamda xisssiyotlarini birlashtiruvchi psixologik qobiliyat. Kreativ fikrlash-individning yangi g'oyalarni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiya kiruvchi ijodiy qobiliyat, tanqidiy fikrlash va ijodkorlikka asoslangan. Kompetensiya- u yoki bu kasb egasiga zarur bo'lgan sotsiologiyaviy qonuniyatlar, tamoyillar, talablar, qoidalar, burch, vazifa hamda majburiyatlar, shuningdek shaxsiy deontologik me'yorlar yig'indisini anglatadi, kompetentlik esa shaxs amaliy faoliyati bilan bog'liq bo'lib, kompetensiya meyorlarini jamiyat talablaridan

XXI asr ko'nikmalarining o'zi nima?

Talabalarning asosiy fanlar bo'yicha tushunchalarini minimal mahoratdan tashqari kengaytirish va ularni kreativ fikrlash qobiliyatlarini oshirish kerak.

XXI asr kompetensiyalari tarkibi: global xabardorlik, moliyaviy, iqtisodiy va biznes xabardorligi, fuqarolik savodxonligi, salomatlik va salomatlikdan xabardorlik. AKT savodxonligi: Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari va XXI asrda o'qitish hamda o'qitishni qo'llab-quvvatlash uchun texnologiyadan foydalanish qobiliyati, ta'lim texnologiyalari standartlariga javob beradigan texnologiyalardan foydalanish qobiliyati [4]. O'ylash va fikrlash qobiliyatlari: tanqidiy fikrlash, tizimli fikrlash, muammoni hal qilish, yaratish va innovatsiyalar.

Hayotiy ko'nikmalar: shaxslararo va o'z-o'zini yo'naltirish qobiliyatlari, shaxslararo va hamkorlik qobiliyatlari, o'z yo'nalishi, hisobdorlik va moslashuvchanlik, ijtimoiy javobgarlik, axloqiy xatti-harakatlar. "Biz o'sishimiz uchun biz odamlarga hali mavjud bo'lmagan ishlarni bajarishga o'rgatishimiz kerak, demak biz ularni ixtiro

kelib chiqqan holda kreativlik asosida ish tajribasida namoyon etish mahoratidir. Kontekst-(lot. Contextus- bog'lanish, qo'shilish)-og'zaki va yozma nutqning tug'al qismi. Rivojlanish-tabi'at va jamiyatdagi qonuniyatli o'zgarish; bir sifat holatidan boshqasiga, eskidan yangiga o'tish. XXI asr o'qituvchisiga qo'yiladigan talablar:

XXI asr o'qituvchisi kommunikator sifatida istalgan joyda, istalgan vaqtda muloqot va hamkorlikni ta'minlaydigan vositalar va texnologiyalarni yaxshi bilishi kerak. Ular nafaqat muloqot qilishni, balki muloqotni osonlashtirish, rag'batlantirish, nazorat qilish, mo'tadil qilish va boshqarishni ham bilishadi [2].

XXI asr o'qituvchisi vizyoner sifatida boy tasavvurga ega bo'lishi kerak. Masalan: rivojlanayotgan vositalar va veb-texnologiyalarning potentsialini ko'rish, tushunib olish va boshqarish, boshqalarning g'oyalarga qarash va ulardan o'z sinflarida qanday foydalanishlarini tasavvur qilish, fanlarni va o'quv dasturlarini ko'rib chiqish va boshqa sohalarida o'rganishni mustahkamlaydigan va qadrlaydigan aloqalarni o'rnatish va boshqa sohalarini o'zlarining o'qitishlarini va talabalarning bilimlarini mustahkamlash uchun vosita sifatida ko'ra olishi.

XXI asr o'qituvchisi, yetakchi sifatida: jarayonlar va modellashtirish ko'nikmalarini qo'llab-quvvatlash orqali namuna olib borish, loyihaning muvaffaqiyati uchun muhim bo'lgan aniq maqsad va vazifalarni belgilash.

XXI asr o'qituvchisi, tavakkal qiluvchi sifatida, kerak: maqsadlarni aniqlash va o'rganishni osonlashtirish uchun u nimani xohlashi va texnologiya nimaga erishishi mumkinligi haqida tasavvurga ega bo'lish, tavakkal qilish va ba'zan talabalarning bilimlariga taslim bo'lish va ushbu raqamli mahalliy aholining kuchli tomonlaridan foydalanish. Shuningdek, XXI asr o'qituvchilari o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantira olishi ham ularning asosiy vazifalaridan biridir [3].

qilishimiz va odamlarni bir vaqtning o'zida ularni bajarishga o'rgatishimiz kerak. Bu qiyin va shuning uchun bizga ijodiy ijodkor bo'lishga intilgan kadrlarni tayyorlashimiz lozim" [4].

"XXI asrda mutaxassislik-bu ma'lumot yoki faktlar zaxirasiga ega bo'lish emas, balki ma'lum bir mavzu bo'yicha ma'lumotni qanday topish va baholashni bilishdir" [5]. Bu fazilatlarining barchasi-hamdardlik, intizom, muammolarni hal qilish qobiliyati, tanqidiy fikrlash qobiliyati-bu ko'nikmalar dunyo sizni qanday ko'rishini o'zgartirmaydi. Ular o'zimizni qanday ko'rishimizni o'zgartiradilar. Ular har birimizga yangi ufqlar va yangi imkoniyatlarni ishonch bilan izlashga imkon beradi, biz to'siqlar va qiyinchiliklarga va kutilmagan muvaffaqiyatsizliklarga duch kelishga tayyor ekanligimizni ko'rsatadi. Bu esa ta'limning kuchidir [4].

Bugungi texnologiyaga ega, axborotga boy, chuqur bog'langan dunyoni o'rganish nafaqat istalgan joyda, istalgan vaqtda bo'lishi mumkinligini, balki bo'lishi kerakligini ham anglatadi. [5].

XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish borasida turli adabiyotlarni o'rganar ekanmiz ularda bugungi kun muammolari yetarlicha bayon etib o'tilgan. Endilikda asosiy vazifa tadqiqotni yanada davom ettirish va undan ko'zlangan maqsadga ersishishda yangi kompetensiyalarni ishlab chiqishga qaratilishi hisoblanadi. XXI asr-bu bor ma'lumot bilan cheklanib qolish emas, yangi va yana yangi bilim, ko'nikma, malakalarni ishlab chiqish yo'llarini shakllantirish demakdir.

Bizning asosiy maqsadimiz XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish yo'llarini o'rganishdan iborat bo'lib, asosiy e'tibor o'quvchi va o'qituvchiga qaratiladi. Shu bilangina cheklanib qolmasdan, ko'nikmalarni shakllantirishda zarur kompetensiyalarni o'rgatish va XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishning asosiy vazifalarimizdan biridir. Talabalarning kreativ fikrlashini shakllantirish uchun ularga xalqaro baholash tadqiqotiga oid topshiriqlarni ishlash va ularni baholash metodlarini o'rgatish maqsadida topshiriqlardan namunalarni keltirib o'tamiz.

Tadqiqot metodologiyasi. PISA topshirig'i Yulduzlar yorug'ligi

Said osmondagi yulduzlarni kuzatishni yaxshi ko'radi. U katta shaharda istiqomat qilganligi sababli tunda yulduzlarni o'zi istaganidek tomosha qilolmaydi. Said shaharda ko'ra olmagan juda ko'p yulduzlarni o'tgan yili qishloqqa borganida ko'rdi.

1-savol. Nima sababdan qishloq joylarda katta shaharlardagiga qaraganda ko'proq yulduzlarni ko'rish mumkin?

A) Shaharda oy yorqinroq nur sochgani uchun ko'pgina yulduzlarning yorug'ligi to'sib qo'yadi

B) Qishloq havosida yorug'likni qaytaradigan chang zarralari shahar havosiga nisbatan ko'proq bo'ladi

C) Shaharning yorug' chiroqlari sababli ko'p yulduzlarni ko'rib bo'lmaydi

D) Transport vositalari va xonadonlardan chiqayotgan issiqlik hisobiga shahar havosi issiqroq bo'ladi [6].

Baholash mezon:

1	3 ta to'g'ri javob: Xonada nechta deraza bor? Xona derazalari ufqning qaysi tomoniga qaragan? O'simlik uchun xonadagi qaysi joy tanlanadi?
0	To'g'ri javob yo'q

Kamola sotib olingan xona o'simliklarini vodoprovod jo'mragidan suv olib sug'ormoqchi bo'ldi, lekin onasi uni to'xtatdi va yaxshisi o'simliklarni bu suv bilan sal keyinroq sug'orish kerakligini aytdi.

2-savol: Nima uchun o'simliklarni jo'mrakdan olingan suv bilan sug'orib bo'lmaydi? Bitta to'g'ri javobni belgilang [9].

Baholash mezon:

1	To'g'ri javob: C) Suvdagi zararli moddalar bug'lanib ketishi uchun tindirish kerak
0	Boshqa javoblar yoki javob yo'q

PISA topshiriqlari	Ilmiy bilish turlari	Kompetensiya	Kontekst	Kognitiv daraja	Qo'llanish sohasi
Yulduzlar yorug'ligi	Yer, fazo	Hodisalarni ilmiy jihatdan tushuntirish	Shaxsiy	Quy	Astronomiya
Xona o'simligi	Tirik sistemalar	Hodisalarni ilmiy jihatdan tushuntirish	Shaxsiy	O'rta	Biologiya

Natijalar. Ushbu topshiriqlar asosida o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini baholash imkoniyatiga ega bo'lamiz. XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini baholash asosiy vazifa sifatida olingani bois ham uni shakllantirish juda katta ahamiyatga ega.

Baholash usullari ham o'quvchilarning tushunish darajasini va muammolarni hal qilish qobiliyatini aniq aks ettirishi kerak. Bu, an'anaviy testlardan tashqari, o'quvchilarning loyihalari, tadqiqotlari va taqdimotlari orqali ularning yutuqlarini ko'rsatib berishi mumkin [9].

Baholash mezon. Mazkur topshiriqni bajarish uchun o'quvchilar keltirilgan javob variantlarini diqqat bilan o'qib, tahlil qilishlari kerak:

A) javob varianti haqida gap ketganda, aytish kerakki, oy shahar va qishloqlarga birdek «nur sochadi»;

B) javob varianti: shaharda, aksincha, sanoat ishlab chiqarish korxonalari, transport vositalari ko'p bo'lganligi sababli havoda chang zarralari ko'proq bo'ladi;

C) javob varianti: kechasi ko'pgina chiroqlar yongani tufayli shahar ko'chalari yorug' bo'ladi, shu sababli yulduzlarni ko'rib bo'lmaydi;

D) javob varianti: shahar- larda transport vositalari va xonadonlardan ko'p miqdorda ajralib chiqayotgan issiqlik yulduzlarni ko'rishga to'siq bo'la olmaydi.

Agar o'quvchilar "C) Shaharning yorug' chiroqlari sababli ko'p yulduzlarni ko'rib bo'lmaydi" degan javobni belgilashsa, javob to'liq qabul qilinadi (1 ball).

Javob yo'q yoki boshqa javoblar qabul qilinmaydi (0 ball).

Mazkur savol o'quvchilarning hodisalarni ilmiy jihatdan tushuntirish kompetensiyasini baholashga qaratilgan [7].

PISA topshirig'i

Xona o'simliklari

Kamola o'z xonasini xona o'simliklari bilan bezashga qaror qildi. U o'simliklar sotib olish uchun ota-onasi bilan birga gul do'koniga bordi. Do'kon sotuvchisi Kamolaning ota-onasiga bir necha savol berib, ularga o'simliklarni tanlash bo'yicha maslahat berdi [8].

1-savol: Sotuvchi tomonidan berilgan savollarning qaysilari xona o'simliklarning yashash sharoitlariga tegishli? Barcha to'g'ri javoblarni belgilang.

A) Xonada nechta deraza bor?

B) Xona derazalari ufqning qaysi tomoniga qaragan?

C) Xonaning poli gilam bilan qoplanganmi?

D) O'simlik uchun xonadagi qaysi joy tanlanadi?

E) Xona devorlari plastikdanmi yoki yog'ochdan?

Suvning qattiqligini kamaytirish uchun qaynatish kerak

Suvni sovutish uchun ayvonga olib chiqish kerak
Suvdagi zararli moddalar bug'lanib ketishi uchun tindirish kerak

Suvni biroz isitish kerak

Xulosa va taklif. XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishdan asosiy maqsad bugungi kun yoshlarini har tomonlama mukammal qilib tarbiyalashdan iboratdir. Bunda XXI asr ko'nikmalarini o'qitish va o'rganishda quyidagilarga alohida e'tibor qaratish lozim:

Ideal o'quv muhiti, o'qituvchilar va talabalar barcha o'quvchilar, asosiy e'tibor ko'proq savollarga, kamroq javoblarga qaratilgan, tushunish bilishdan ko'ra muhimroqdir, innovatsiya va kashfiyot ta'limning bir qismidir, biz dunyo bilan bog'lanamiz va o'rganamiz.

XXI asrda o'qitish va o'rgatish quyidagi keng ko'nikmalarga asoslangan bovlishi kerak: haqiqiy va tegishli muammolarni hal qilish uchun birgalikda sorov, ijodkorlik va innovatsiya, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish, aloqalar.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib shuni aytish lozimki, biz bugun faqat o'rganuvchi emasmiz, biz bugungi asrning

faol izlanuvchilari, bir qismimiz. XXI asr bu bizning asrimiz. Shunday ekan, XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish va fikrlashni baholash bizning qo'limizda. Biz bugungi XXI asr egalari sifatida oldimizga qo'yilgan asosiy vazifa va maqsadlarni amalga oshirishda o'zimiz uchun munosib yo'lni belgilab olishimiz darkor.

ADABIYOTLAR

1. O'zbek tilining izohli lug'ati. Davlat ilmiy nashriyoti, -2006
2. Maxmudov A.X. "Uzluksiz ta'lim jarayoniga kompetentlik yondoshuvini joriy qilishning didaktik asoslari" // Uzluksiz talim. - 2012.
3. Tashkenbayeva U.N. "O'quvchilarni xalqaro tadqiqotlarga tayyorlashga mo'ljallangan Axborotnoma" Toshkent 2020-yil
4. Kutubxonalar, muzeylar va XXI asr ko'nikmalaridan, IMLS (2009), 7-bet
5. Tomas Fridman va Maykl Mandelbaum, ilgari biz bo'lgan, 137-bet (2011)
6. www.imls.gov/21stcenturyskills
7. <http://puzzlemaker.school.discovery.com>
8. http://life-slc.org/docs/Banks_etal-LIFE-Diversity-Report.pdf
9. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/16/remarks-president-booker-t-washington-high-school-commencement>